

**Psychospołeczne koszty traumy
doznanej w wyniku kataklizmu
przez jednostki i społeczności lokalne**

Jan Strelau
członek rzecz. PAN
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Kataklizmy jako pochodne ekstremalnych zmian klimatycznych

- Powódź
- Huragan
- Cyklony
- Tsunami
- Lawiny śnieżne i błotne
- Susza
- Pożary lasów

Kataklizm jako zjawisko, które dotyka jednostki i całe społeczeństwa

W ciągu ostatnich 25 lat XX wieku w skali światowej ponad miliard osób doświadczyło kataklizmu – **klęsk naturalnych** (powódź, trzęsienie ziemi, ekstremalna susza, tajfuny, lawiny, pożary naturalne itp.) lub **katastrof wywołanych przez człowieka** (pożary obiektów, wypadki transportowe, katastrofy technologiczne, terror itp.).

Według danych 2003 roku (Somasundaram i in., 2003), jeżeli kataklizm ograniczyć do trzęsień ziemi, powodzi, huraganów i katastrof technologicznych to przeciętnie co roku ma miejsce następująca liczba kataklizmów:

- 197 w Azji
- 111 w Ameryce
- 77 w Europie
- 61 w Afryce

Powódź Stulecia – lipiec, 1997

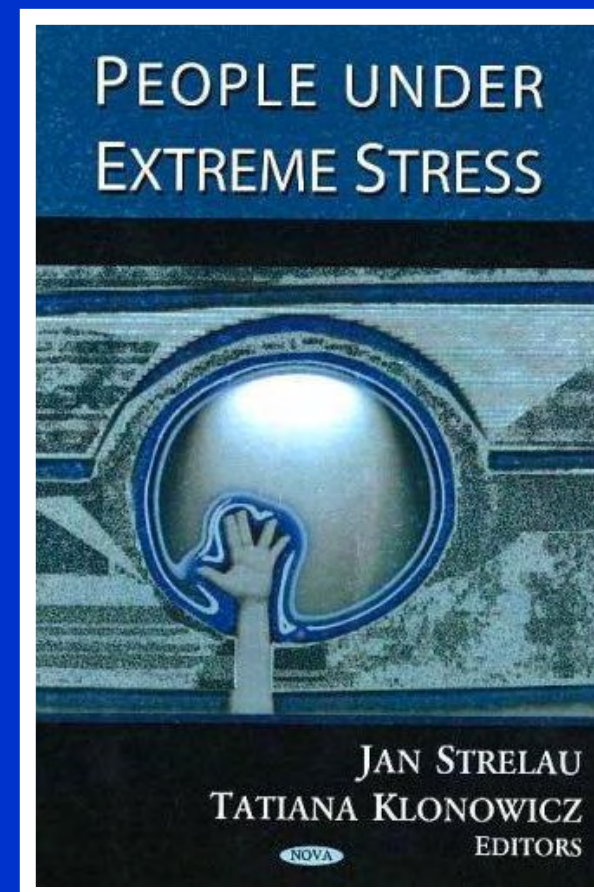
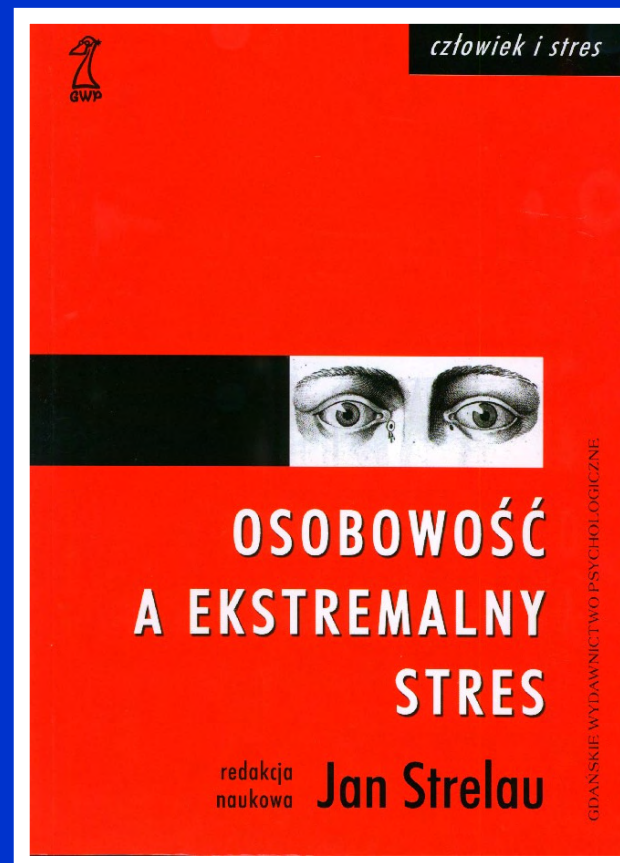

Opole, 1997

Fizyczne i psychiczne skutki Powodzi Stulecia (1997)

- Powódź 100-lecia (lipiec, 1997) w Polsce dotknęła ok. **160 tysięcy mieszkańców** południowej Polski.
- Poszkodowanych zostało blisko **1400** miejscowości, zniszczeniu uległo **46** tysięcy domów lub mieszkań, straty wyniosły ok. **14** miliardów złotych.
- Zginęło **55** osób, a około **20000** powodzian wymagało przez dłuższy okres czasu pomocy psychiatrycznej i psychologicznej (Heitzman, 1998).
- Powódź 100-lecia spowodowała, że z inicjatywy Komitetu Nauk Psychologicznych PAN KBN ogłosił pierwszy konkurs zamawiany na projekt badawczy p.t. ***Człowiek w obliczu kataklizmu.***

Wybrane publikacje w ramach programu zamawianego „Człowiek w obliczu kataklizmu”

Pojęcie traumy

Trauma (uraz) to stan psychiczny lub fizyczny wywołany działaniem realnie zagrażających zdrowiu i życiu czynników zewnętrznych (przyroda, ludzie) prowadzący często do głębokich i długo utrzymujących się zmian w funkcjonowaniu człowieka, które wyrażają się w zaburzeniach somatycznych i psychicznych.

Obok traumy „jednostki” badacze wyodrębniają także „**traumy społeczności**” (*collective trauma*). Z reguły obie traumy ujawniają się jednocześnie (Erikson, 1976)

Następstwa zdarzenia traumatycznego

Zespół ostrego stresu (*acute stress disorder; ASD*), to naturalna reakcja na traumatyczne zdarzenie. Objawy ASD utrzymują się nie dłużej niż miesiąc.

Po tym czasie ASD przechodzi w **zespół stresu pourazowego** (*post-traumatic stress disorder; PTSD*).

PTSD jest efektem **zaburzeń adaptacyjnych** (niemożności poradzenia sobie z traumą; (McFarlane i Yehuda, 1995)

PTSD występuje często wraz z zespołem **lęku uogólnionego** (*generalized anxiety disorder; GAD*) i **depresją**

Kryteria rozpoznania PTSD wg DSM-IV

Kryterium A - narażenie jednostki na urazowe wydarzenie, grożące jej lub innym osobom śmiercią, zranieniem albo zagrożeniem integralności fizycznej i prowadzące do przeżycia intensywnego strachu, przerażenia i bezradności.

Objawy zespołu stresu pourazowego wg DSM-IV

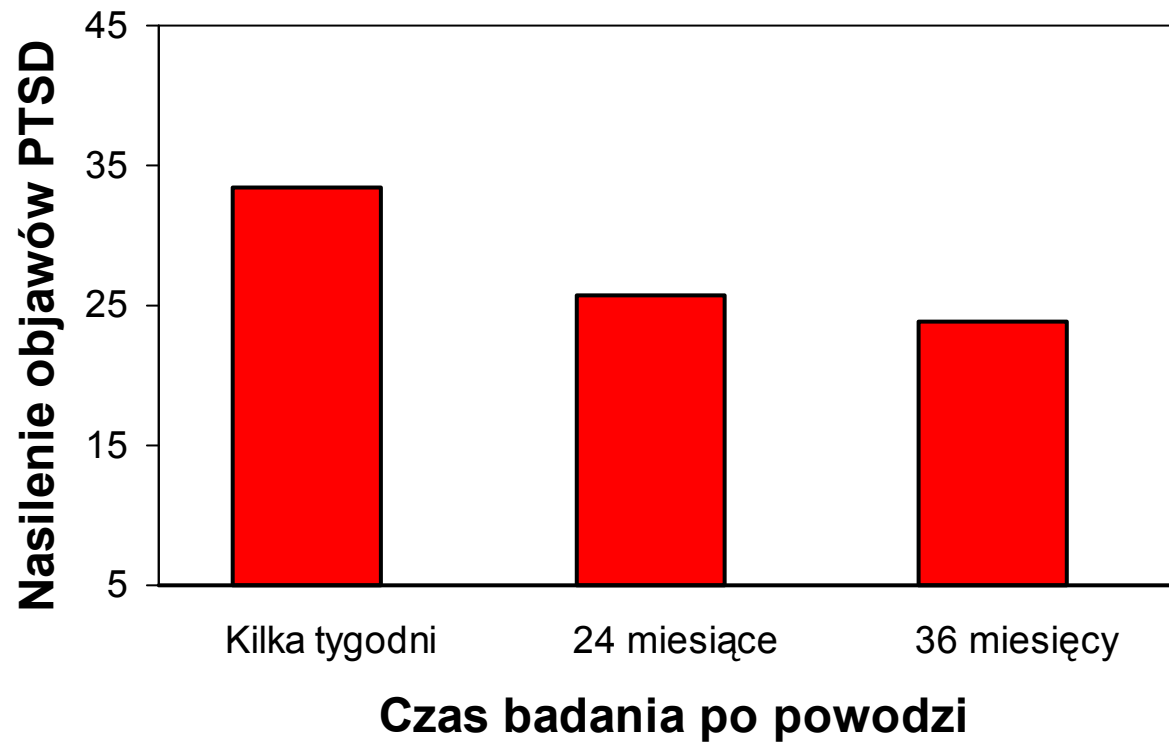
- **Kryterium B:** ciągle przeżywanie traumatycznego wydarzenia
- **Kryterium C:** unikanie bodźców skojarzonych z traumą lub ogólne odrętwienie
- **Kryterium D:** utrzymywanie się stanu zwiększonego pobudzenia

Częstość zaburzeń w grupach podwyższonego ryzyka

PTSD występuje od kilku do ponad 50% ofiar traumy (średnio 20%-30%; Blake i wsp., 1990).

Częstość występowania PTSD zależy od rodzaju tego wydarzenia - od kilku do około 20% w przypadku katastrofy naturalnej (np. powodzi) aż do ponad 50% w przypadku ofiar gwałtu.

Nasilenie objawów PTSD jako funkcja czasu (Racibórz)

Dodatkowe czynniki zewnętrzne wpływające na wielkość i czas utrzymywania się PTSD

- Istnienie „wtórnych stresorów” – problemy mieszkaniowe, finansowe, status ekonomiczno-społeczny itp.
- Życie w społeczności, która doznała znacznych strat lub wykazuje symptomy zaburzeń.
- Brak wsparcia społecznego

Związki PTSD z różnymi wskaźnikami wielkości doznanej traumy i następstw powodzi („wtórnymi stresorami”)

PTSD	Bezpośrednio po powodzi		Po upływie dwóch lat po powodzi	
	Gdańsk	Racibórz	Gdańsk	Racibórz
Aspekt traumy				
Zagrożenie życia	0,17*	0,30*	0,22*	0,28*
Urazy fizyczne	0,18*	-	0,38*	-
Straty materialne	0,20*	0,27*	0,03	0,27*
Problemy finansowe	-	-	0,30*	0,43*
Problemy mieszkaniowe	-	-	0,09	0,28*
Status społ.- ekonom.	-	-	0,29*	0,32*

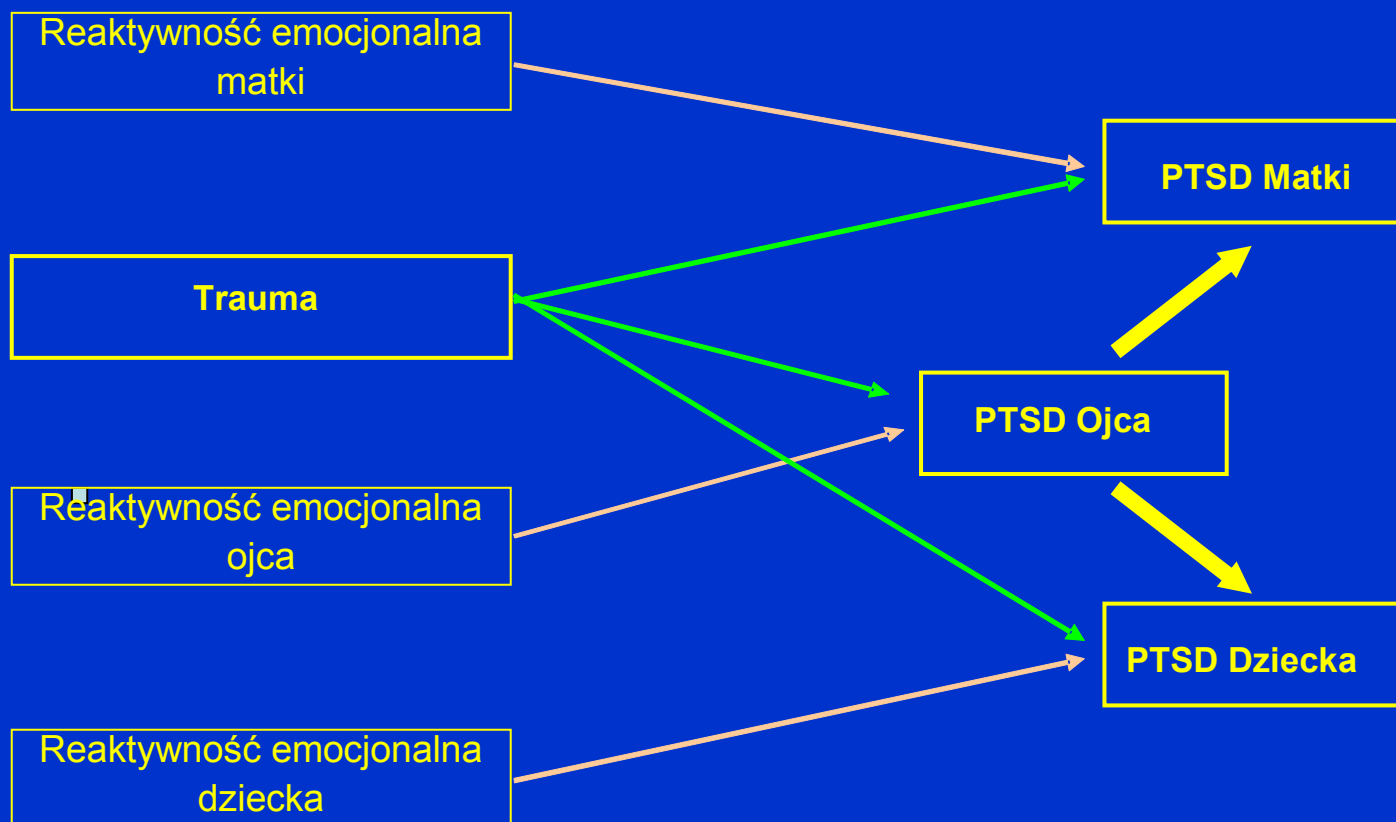
Wnioski z badań rodzinnych

Najsilniejszym predyktorem PTSD w rodzinach jest PTSD ojca – jest on źródłem indukowania rodzinnego objawów (zjawisko „zarażania”).

Zapewne wynika to ze szczególnej pozycji ojców w rodzinach polskich.

Indukowanie wiąże się z dużą spójnością, ale osłabia organizację i zwiększa konfliktowość w rodzinach.

Model ścieżkowy, wyjaśniający współwystępowanie objawów PTSD w rodzinach powodzian (model wspólny dla wszystkich badanych grup)

Mobilizacja wsparcia społecznego bezpośrednio po kataklizmie

Cechy charakteryzujące społeczności lokalne dotknięte katalizmem (Kaniasty, 2002):

- Nasilenie wzajemnej pomocy
- Poczucie jedności i solidarności
- Zanikanie konfliktów grupowych
- Nastrój uniesienia
- Silne poczucie altruizmu
- Bohaterstwo i poświęcenie dla innych

Pokryzysowe wspólnoty określa się jako **społeczność altruistyczną** czy **demokrację dystresu**, a ten okres (kilkanaście dni do kilku tygodni) jako **fazę heroiczną** lub **fazę miodowego miesiąca**.

Wsparcie społeczne jako podstawowe źródło pomocy po zaistniałym kataklizmie

Wsparcie społeczne: rodzaj społecznych interakcji w wyniku których ludzie udzielają sobie nawzajem pomocy.

Dwa zasadnicze rodzaje wsparcia:

Wsparcie rzeczywiste – przekazane i otrzymane

Wsparcie spostrzegane – odnosi się do pomocy oczekiwanej tj. przeświadczenia, że pomoc urzeczywistni się w chwili potrzeby

Przybierają one trzy zasadnicze formy (typy wsparcia):

- Wsparcie materialne (rzeczowe)
- Wsparcie informacyjne
- Wsparcie emocjonalne

Uwarunkowania PTSD na poziomie społecznym

- Brak źródeł społecznego wsparcia
- Erozja spostrzeganego wsparcia społecznego
- Niespełnione oczekiwania (potrzeby przerastające możliwości)
- Ubóstwo kraju pochodzenia (słabe wsparcie instytucjonalne)
- Postępujący rozkład struktur i więzi społecznych
- Osłabienie częstości i pogorszenie jakości kontaktów społecznych („nie mów mi o swojej traumie”);
- Konfliktowość kontaktów sąsiedzkich
- Utrata poczucia jedności i społecznej przynależności
- Poczucie wtórnej wiktymizacji.

Wybrane następstwa PTSD

- Zaburzenia funkcjonowania społecznego – ograniczenia sieci wsparcia społecznego („prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie”)
- Problemy rodzinne – konflikty (rozpad małżeństwa)
- Nadużywanie środków psychoaktywnych: leków oraz alkoholu
- Zaburzenia psychiczne: depresja, uogólniony lęk
- Zmiany w strukturze wartości oraz zaburzenia osobowości

Poziomy interwencji

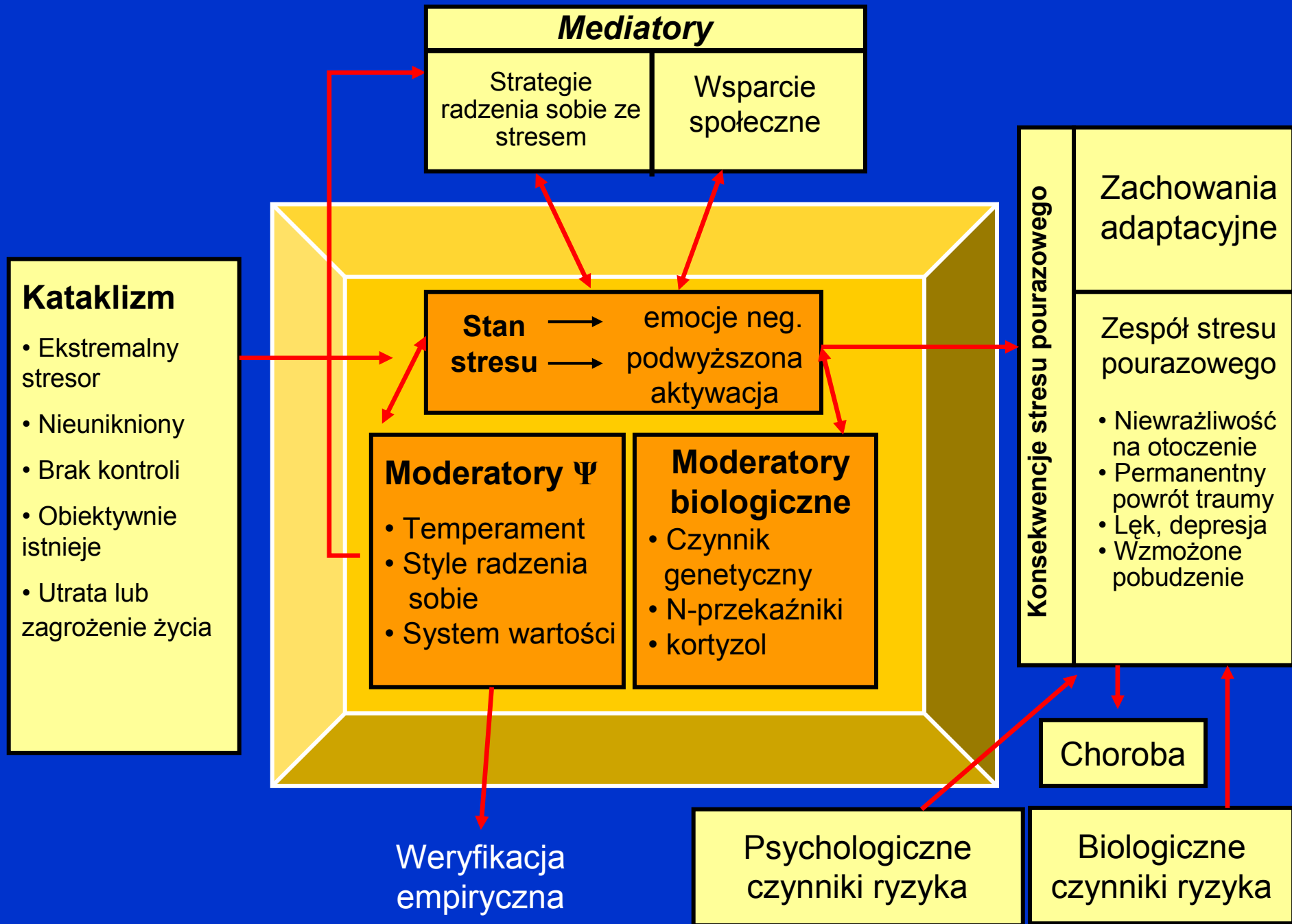
Procesy naturalne

Formy profesjonalne

Typy interwencji

źródło: Green i in. 2003

Dziękuję za uwagę

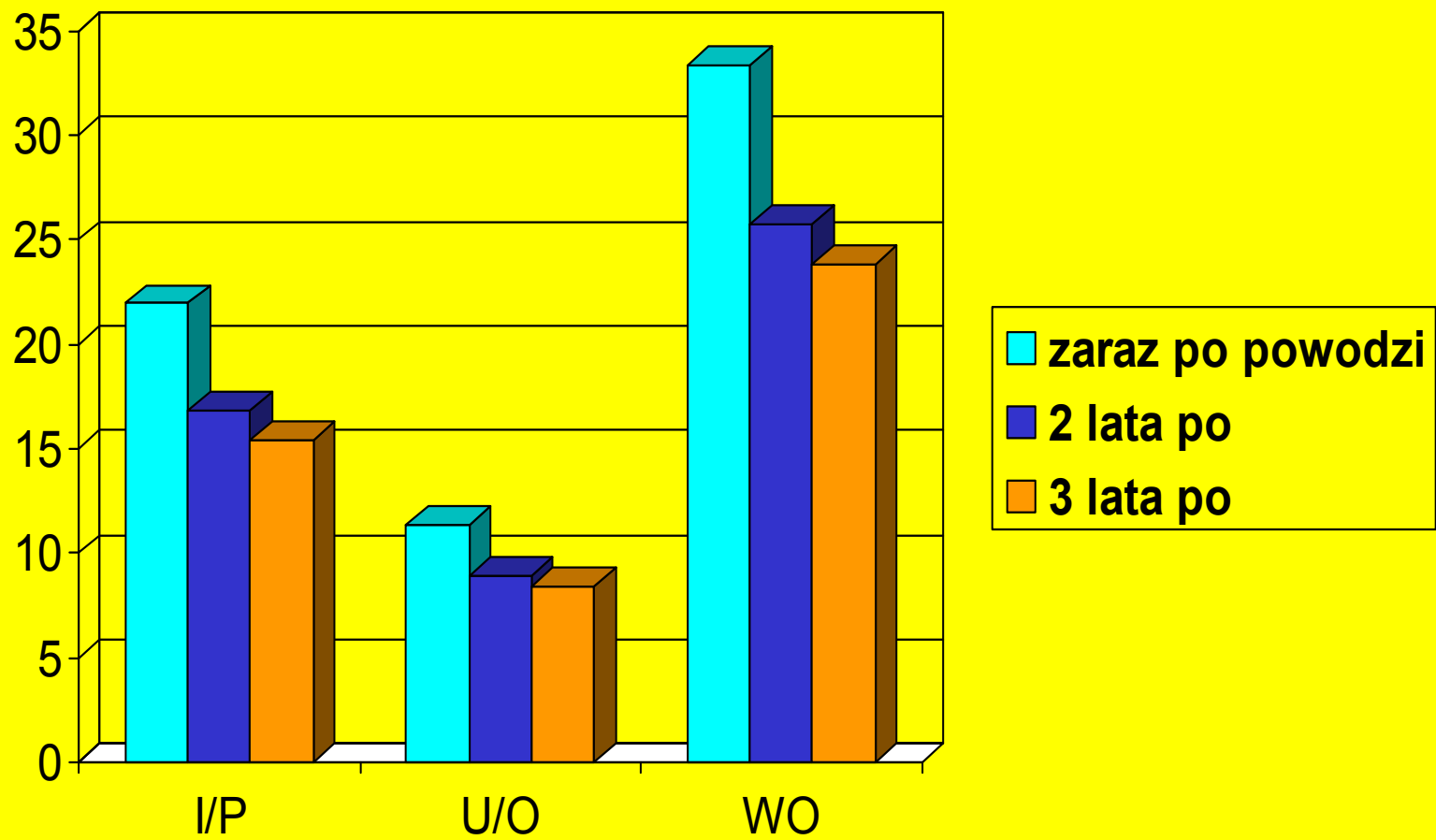

Podstawowe statystyki skal inwentarza PTSD (współczynniki rzetelności pomiaru, średnie i odchylenie standardowe) dla pomiaru zaraz po i w dwa lata po powodzi w grupie „konstrukcyjnej” (N=396; ogółem oraz z podziałem na płeć i wiek) oraz w grupie górników dla pomiaru zaraz po oraz w okresie do dwóch lat po katastrofie (3/3)

Wynik ogólny

Grupa	Pomiar PTSD zaraz po katastrofie			Pomiar PTSD dwa lata po powodzi albo do dwóch lat po katastrofie górniczej		
	<i>Alfa</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Alfa</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ogółem	0,96	38,69	20,09	0,96	28,89	19,09
Kobiety	0,95	46,34	18,73	0,95	35,75	18,73
Mężczyźni	0,95	30,36	18,04	0,95	22,40	17,35
Wiek<20	0,96	30,07	19,31	0,94	19,17	15,61
Wiek 20-49	0,95	41,22	19,57	0,95	30,68	18,09
Wiek>49	0,95	44,84	19,16	0,95	37,08	20,47
Górnicy	0,94	41,86	17,93	0,94	27,04	15,60

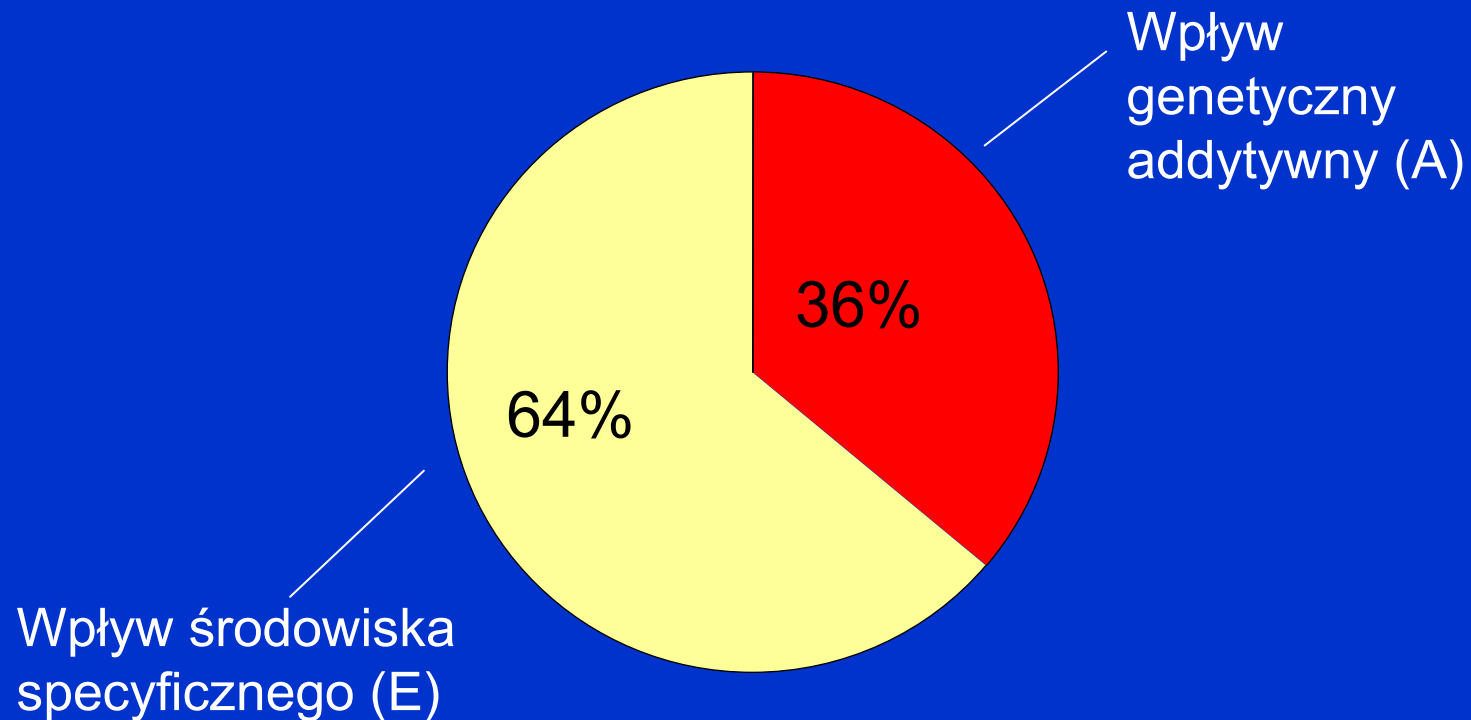
Uwaga: *Alfa* – współczynnik alfa Cronbacha, *M* – średnia arytmetyczna w skali, *SD* – odchylenie standardowe.

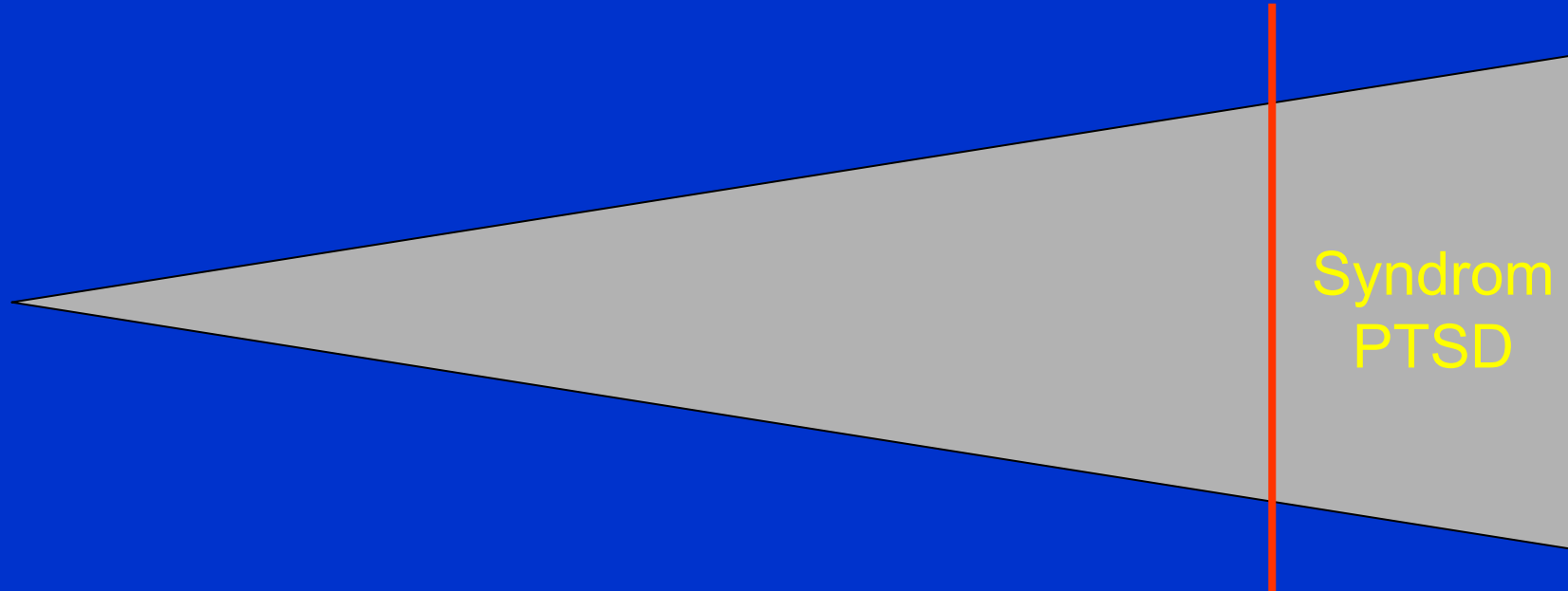
Współczynniki korelacji wielokrotnej i wagi *Beta* regresji liniowej predyktorów PTSD dla pomiaru zaraz po katastrofie oraz po upływie pewnego czasu po katastrofie w grupie powodzian badanych pierwszy raz (w trzy lata po) oraz badanych dwukrotnie (w dwa i trzy lata po powodzi), a także w grupie powodzian badanych w trzy miesiące po powodzi

Wskaźniki i predyktory PTSD	Cała grupa powodzian N=281		Grupa powodzian N=102			Grupa powodzian N=179		Grupa powodzian N=422
	Pomiar PTSD							
	zaraz po powodzi	trzy lata po powodzi	zaraz po powodzi	dwa lata po powodzi	trzy lata po powodzi	zaraz po powodzi	trzy lata po powodzi	trzy miesiące po powodzi
Korelacja wielokrotna	0,62*	0,60*	0,61*	0,59*	0,55*	0,63*	0,61*	0,47*
Wielkość wariacji wyjaśnionej	0,39	0,36	0,38	0,35	0,30	0,39	0,37	0,22
Trauma – <i>Beta</i>	0,41*	0,40*	0,38*	0,34*	0,38*	0,42*	0,39*	0,29*
Reaktywność emocjonalna- <i>Beta</i>	0,39*	0,36*	0,40*	0,41*	0,32*	0,39*	0,39*	0,37*

Genetyczny i środowiskowy wpływ na nasilenie objawów PTSD (suma skal). Diagram obrazuje najlepiej dopasowany model jednozmiennowy (AE)

Próg
diagnostyczny

Syndrom
PTSD

←
Odporność na
powstanie PTSD

Intensywność symptomów PTSD

→
PTSD

Wyniki analiz dwuzmiennowych dla wyniku ogólnego PTSD – dane dotyczą najlepiej dopasowanych modeli
(*R*-korelacja wieokrotna; R^2 – współczynnik determinacji)

Zmienne	<i>R</i>	R^2
Aktywność	0,03	~0,01
Reaktywność emocjonalna	0,54	0,29
Wytrzymałość	0,76	0,58
Wrażliwość sensoryczna	0,16	0,03
Żwawość	0,13	0,02
Perseweratywność	0,49	0,24